

лософов, культурологов и искусствоведов, в культуре и искусстве наблюдается некоторое смещение и уход от эксперимента ради эксперимента, от создания нового языка ради нового языка, от «китча», «формальности», «эпатажности», «коммерциализации». Исследование проблемы, связанной с осмыслением различных аспектов проявления и трансляции девиантности современного художника и создаваемого им искусства является необходимой. Изучение глубинных процессов сублимации как феномена, раскрывающего источники, механизмы, формы и объясняющего проявление созидательной и деструктивной деятельности человека в ушедшем столетии, в дальнейшем, возможно, позволит использовать духовный потенциал личности как главный аргумент против хаоса и девиации.

Литература

1. Фрейд, З. Влечения и их судьба / З. Фрейд.— М. : ЗАО ЭКСМО-Пресс, 1999.
2. Юнг, К. Г. Психология бессознательного / К. Г. Юнг.— СПб. : Канон, 1995.
3. Фромм, Э. Мужчина и женщина / Э. Фромм.— М., 1998.
4. Хорни, К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни.— М., 2006.
5. Бинсвангер, Л. Экзистенциально-аналитическая школа мысли / Л. Бинсвангер // Экзистенциальная психология / пер. с англ. М. Занадворова, Ю. Овчинниковой.— М., 2001.— С. 308–333.
6. Мэй, Р. Открытие Бытия / Р. Мэй.— М., 2004.
7. Делез, Ж. Анти-Эдип. Капитализм и Шизофрения / Ж. Делез, Ф. Гваттари.— М., 2007.

В. М. Галай, В. Ю. Рабцэвіч

Мінск, Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт;

С. А. Хадасевіч

Мінск, Акадэмія кіравання

пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь

Сэнсава-стылістычная афарбоўка германізмаў у вобразных выслоўях беларускіх песняроў

Многія пакаленні беларусаў імкнуцца спазнаць і зразумець прыгажосць і сілу слоў нашых слаўтых песняроў. Гэта сапраўд-

ныя майстры слова, майстры сваёй справы, якія не пакідаюць нікога раўнадушным, якія здольны павесці ўсіх жадаючых за сабой. Яны — Янка Купала і Якуб Колас — валодалі незвычайным чутцём духу мовы.

Шматлікія каларытныя і яркія народныя выразы, уведзеныя ў моўны зварот праз пасрэдніцтва твораў выдатных майстроў беларускага слова, арыгінальныя аўтарскія наватворы, якія трывала ўвайшлі ў скарбонку нацыянальнай мовы, — усё гэта бясспрэчнае сведчанне таго, што коласаўская і купалаўская літаратурна-моўная спадчына займае пачэснае месца ў гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Я. Колас і Я. Купала ў сваіх творах выкарыстоўвалі фразеалагічнае багацце беларускага народа. Пры дапамозе ўстойлівых выразаў пісьменнікі стваралі яркія вобразы, характарызавалі, аздаблялі мову персанажаў, рабілі яе больш выразнай і даходлівай. Асабліваю цікавасць выклікаюць фразеалагізмы, у склад якіх уваходзяць запазычаныя з іншых моў словы. Трэба адзначыць, што большасць з іх нямецкага паходжання і ў залежнасці ад кантэксту маюць розны сэнс:

гвалт (ст. бел. *кгвалтъ, гвалтъ* «насілле; павіннасць; штраф»

польск. *gwałt* < нов.-в.-ням. *Gewalt*): *на гвалт* «тэрмінова, пашпешна» — *Цецярэ жытцо і ячмень; Час на гвалт і касіць, і жаць* (Я. Купала). Колас кажа *гвалт* «пра цяжкае, бязвыхаднае становішча» — *гвалт крычы хоць — няма дроў;*

шула (ст. бел. *шуло, шула* «бярвяно ці тоўсты брус» < польск. *szulo* < нов.-в.-ням. *Säule*): *як шула плечы* (Я. Купала); у Коласа *шула* азначае *нерухома* — *Сядзіць бы шула паліцыянт каля варот.*

Блізкія значэнні маюць фразеалагізмы з наступнымі словамі:

Келіх, кяліх (ст. бел. *келихъ, килихъ* «царкоўная чаша; бакал; чарка» < польск. *kielich* < сяр.-в.-ням. *kelich*): *Увесь да дна выпівай чорны келіх жыцця* «пераносіць усе цяжкасці» (Я. Купала). Коласаўскае індывідуальна-аўтарскае *выпіць гора кяліх* — «пражыць пэўны час у пакуце, мучэнні; адпакутаваць»: *Свае часамі горш за звера, Страшней за ворагаў ліхіх... Лепш выпіць гора тут кяліх — Ёсць усяму на свеце мера.* Сюды ж адносіцца і *спрабаваць крыва-вы келіх* — «пераносіць у поўнай меры выпрабаванні, цяжкасці, нягоды, пакуты, пагрозу смерці»; гарчэчны кяліх — «непрыемны душэўны стан, прыкрыя ўспаміны»: *Былых настройаў адгалоскі і водгук мар яе былых нясуць гарчэчны ёй кяліх.*

Крук (ст. бел. *крукъ* «крук; кручок для дзвярэй, акон», руск. *крюк*, польск. *kruk* < нов.-в.-ням. *Krücke*): *гнуцца ў крук, гнуцца кру-*

кам (Я. Купала, Я. Колас) «кланяцца, схіляцца, падлізвацца» — *перад панамі гнецца ў крук*. Купалаўскае ў *крук згібаць* «пра стан недамагання», *гнуць плечы ў крук* «многа і цяжка працаваць» — *уззяў шлюб з зямлёй Паўлюк, / не гне ўжо плечы ў крук*. У творах Я. Коласа сустракаем часта гэты выраз *крукам носа не дастаць* — «быць ганарлівым, фанабэрыстым»; *Гітлер вёў сябе так высока, што і крукам не дастаць яго носа; крукам стаяць* «пільна аберагаць каго-небудзь, што-небудзь; увесь час назіраць» — *Крукам я стаяў, глядзеў. / Ды знянацку воўк пракляты, / Як той віхар наляцеў*.

Шнур (ст. бел. *шнуръ, снуръ* «шнурок; прылада для вымярэння; мера зямлі; зямельны ўчастак» < польск. *sznur* < сяр.-в.-ням. *spuor*, нов.-в.-ням. *Schnur*): *пад шнур* «дакладна, правільна, акуратна» — *палац... збудован роўна, усё пад шнур; дарожкі... праведзены пад шнур*. У Коласа яшчэ *сіні шнур* «дымок» — *Унь кудзеліцца дымок... / Тэцця сіні шнур ядвабны; зжаваць шнур* — «няроўна скасіць, пераступіць на другі бок мяжы» — *Хто шнур зжуе няроўным плехам — / Антось яго ўжо доймесмехам*.

Сінонімам да купалаўскага фразеалагізма *даваць пытлю* (ст. бел. *пытель* «сіта, праз якое прасявалі муку» < польск. *pytel* < нов.-в.-ням. *Beutel*) «напасці на каго-небудзь з вымовай, моцна правучыць, расправіцца з кім-небудзь; энергічна ўздзейнічаць на каго-небудзь» — выступае коласаўскае *задаць фефару* — «расправіцца з кім-небудзь; сурова пакараць» (ніжн.-ням. *feffer*) — *Гэтанапэўна святы Мікалай памыліўся і замест цябе мяне пакараў. — Ён яшчэ, глядзі і мне каб фефару не задаў. Беларус я! Ох, дам пытлю, хто скажа іначай. У значэнні «насварыцца, расправіцца з кім-небудзь; хутка выконваць што-небудзь» у Купалы сустракаецца яшчэ *даць / даваць дыхту* (нов.-в.-ням. *dicht* «шчыльна, густа») — *І дала ж твая баба мне дыхту*.*

Шырока прадстаўлены фразеалагізмы са словам *ланцуг* (ст. бел. *ланцугъ, ланьцуг* «кайданы, аковы» < польск. *lancuch, lencuch* < сяр.-в.-ням. *lann-zug*) у Я. Купалы: *заваніць ланцугамі* — «быць сасланым на катаргу» — *кіўну я толькі пальцам і ты зараз жа зазвоніш ланцугамі; ланцуг ускласці* — «надзець кайданы», *ланцуг павесіць* — «пакараць смерцю цераз павешанне», *уззяць на ланцуг* — «арыштаваць». У Коласа *каваць ланцуг* — «заныволіць, прыгнятаць каго-небудзь», *надзець ланцуг* — «падпарадкаваць, заныволіць каго-небудзь» — *Маскву прыбраць марыў, паскуда. Надзець на Расію ланцуг; несці ланцуг* — «кімкнуцца зныволіць», *пасадзіць на лан-*

цуг — «пазбавіць свабоды», спусціць з ланцуга — «нацкаваць», скінуць ланцугі — «вызваліцца ад зняволення» — каб скарэй прыгрэла сонца, каб скінуць свае ланцугі, каб вырвацца на волю; разбіць ланцугі, зняць ланцуг пакуты — сінонімы да скінуць ланцугі.

Але асабліва трэба спыніцца на сэнсава-стылістычнай афарбоўцы германізма *грунт* у складзе фразеалагічных адзінак коласаўскіх твораў. Дарэчы, у Янкі Купалы *грунт* выступае як «гатоўнасць, накал» — параўнаем старабеларускае *кгрунтъ* «грунт, зямля, аснова» < польск. *grunt* «зямля, грунт, дно» < нов.-в.-ням. *Grund* «грунт, зямля; дно; лагчына; фундамент; аснова, прычына». Сярод амаль 20 фразеалагічных адзінак у Я. Коласа сустракаецца шмат індывідуальна-аўтарскіх: *знайсці агульны грунт* «паразумецца, дасягнуць узаемапаразумення» — *Яму здавалася, што людзі староняцца яго, і ён не можа знайсці агульнага грунту з імі*. Сінонімам выступае фразеалагізм «*стаяць на адным грунце*». — *Так што вы, Васіль Міронавіч, у гэтым выпадку стаіце на адным з ім грунце*. *Стары грунт правальваецца пад нагамі* — «ломяцца, рушацца старыя маральныя і этычныя нормы каго-небудзь» — *Тым жа часам гэты стары грунт правальваўся пад яго нагамі*. Гэта было ясна *Пракопу*; *намацваць грунт* — «выяўляць, разведваць загадзя што-небудзь» — *І пачаў Жарстак хадзіць каля гэтае зямлі і намацваць грунт у сельсаветах*; *грунт падрыхтаваць* — «выведаць што-небудзь, дамовіцца, узгадніць з кім-небудзь з мэтай вызначыць шансы на поспех» — *І на словы ніжуць словы*. / *Каб той звычай захаваць* / *Ды каб спрытна стараною* / *Грунт сабе падрыхтаваць*. Параўнаем сучаснае дыялектнае брэсцкае *грунт рыхтаваць* «падрыхтаваць зямлю для пасадкі». *Няма грунту пад нагамі* — «адсутнічае цвёрдая жыццёвая пазіцыя» — *І чуў Міхал нутром, душою* — *Не мае грунту пад сабою*. Цікавыя фразеалагізмы ўрасці ў *грунт*, *сесці на грунце*, *пусціць у грунт карэнне*, значэнне якіх аднолькавае «трывала абаснавацца, абзавесціся гаспадаркай» — *На новым грунце сесці стала, і чым жыла душа Міхала*; *Навошта гэтае імкненне Пусціць у грунт у свой карэнне? У грунт не дужа ён урос*. Як бачым, у такія выразы Я. Колас удыхае сваю індывідуальнасць, стараецца ўводзіць ва ўжытак заўсёды штосьці новае, свежае.

У творах абодвух пісьменнікаў сустракаем выраз *не штука* — «не цяжка» — *З такімі сябрамі, знай, будзе не штука гора сваё зваяваці*. Так і *сапраўды не штука захварэць* (Я. Купала). Але ў Я. Коласа са словам *штука*, *штучка* ўжыта 12 фразеалагізмаў, сярод якіх ёсць

і індывідуальна-аўтарскія: *закручваць штучку* — «пачаць незвычайную справу», *уздзерці штуку* — «зрабіць што-небудзь незвычайнае» — *Закручваеш, брат, ты нейкую штучку. Як жа гэта ты такую штуку мне ў школе ўдраў?* З крыніц народнай мовы часта ўжывае ён *добрая штучка ў значэнні «нядобрасумленны чалавек»* — *Не верыць яму і Бязручка, / Стары Купрыян. / Напэўна, ён добрая штучка...*

Заслугоўваюць ўвагі і такія выразы Я. Коласа, як *шрубываць* — «разладзіцца» (польск. *śruba* <нов.-в.-ням. *Schraube* <сяр.-в.-ням. *schrübe*): *Расшрубаваны ўсе шрубывы: / Няма войска, ёсць зброд шэры.*

Тры клёцкі ў роце — «сытна, многа есці», а *папалам клёцку* — «мала есці» (суч. бел. *клёцкі* «страва з мучнога цеста або дранай бульбы ў выглядзе галачак, звараных у супе, малацэ, вадзе» <нов.-в.-ням. *Kloßchen*).

Як корбу (суч. бел. *корба* «ручка, якой прыводзяць у рух што-небудзь» <польск. *korba* «рукаятка, ручка; крывашып» <нов.-в.-ням. *Kurbel*): *Яўкнуў коцік, выгнуў спінку. / Хвост падняў як корбу.*

Убіць цвік у труну — «забіць, прыкончыць каго-небудзь» (ст. бел. *цвікъ, цвекъ*, сяр.-в.-ням. *zwic, zwec*): *Забыўся, можа, дык прыпомню, / Ваб'ю ў труну табе я цвік.*

Індывідуальна-аўтарскія фразеалагізмы сустракаем і ў Я. Купалы:

У абцасы — «пусціцца ў скокі» (суч. бел. *абцас* «цвёрдая набойка на падэшве абутку пад пятой; каблук» <польск. *owcas* «каблук» <нов.-в.-ням. *Absatz*) — *А вы, моладзь, хто мне верыць і хто любіць, ну, у абцасы!*

Урыхт — «своечасова» (магчыма, ад нямецкага *richtig*) — *што-небудзь мо не так — Прашу прабачэння; трудна ў урыхт — часу брак.* (сучаснае літаратурнае брак «недабраякасны тавар; размоўнае: нястача, адсутнасць, недахоп чаго-небудзь» <нов.-в.-ням. *Brack*).

Сядзець пад хвартухом «быць пад абцасам, знаходзіцца ў залежным стане» (ст. бел. *фартухъ, хвартухъ* <польск. *fartuch* <сяр.-в.-ням. *vortuoch*): *Ды што ж было бы, каб даведаліся суседзі, што я ў сваёй аздабулькі пад хвартухом сяджу і інш.*

Такім чынам, вывучэнне запазычанняў дазваляе глыбей і паўней асэнсаваць змест твораў вялікіх класікаў беларускай літаратуры. Іх фразеалагічныя адзінкі надаюць нашай мове выразнасць і эмацыянальнасць.